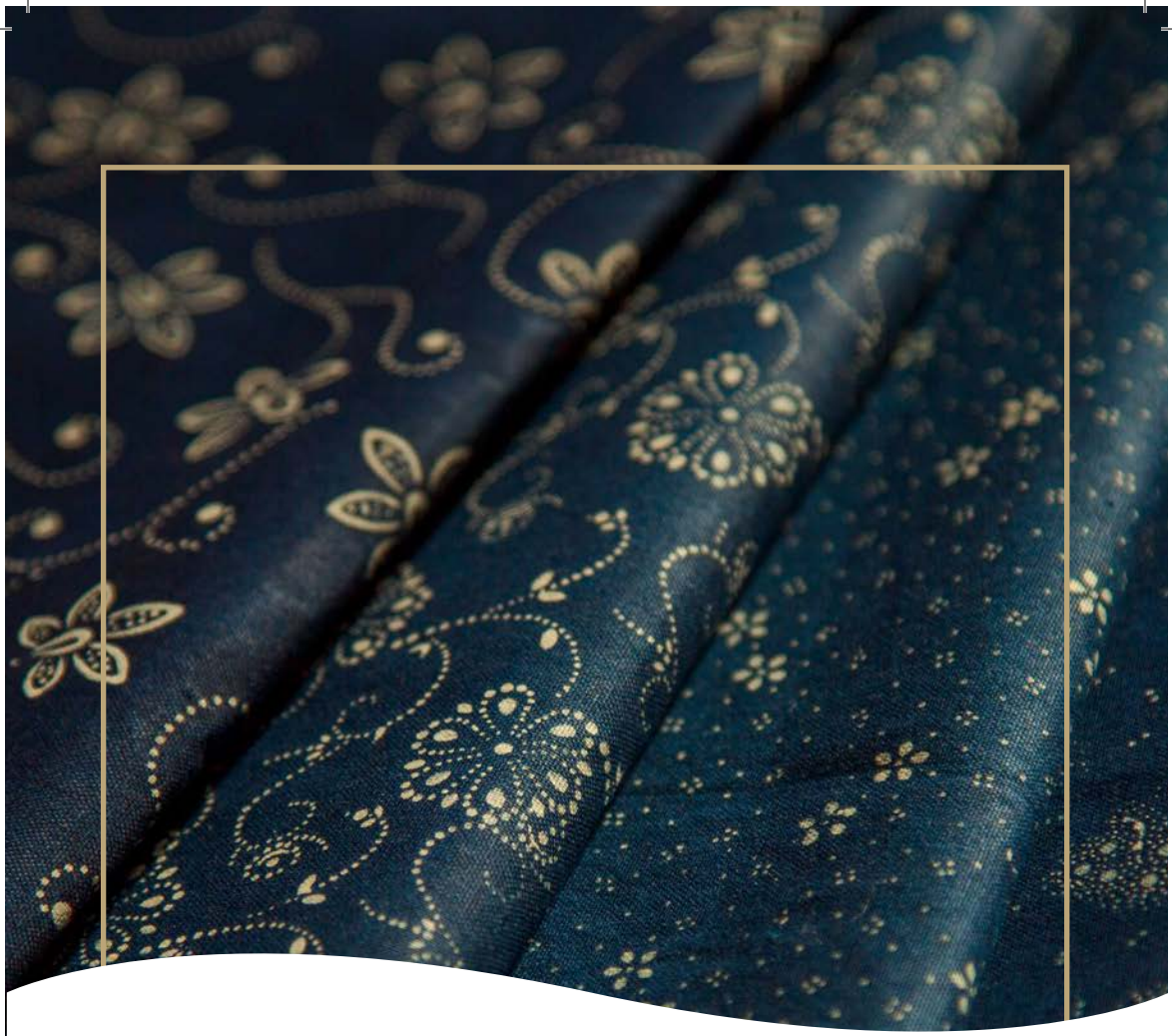

Modrotlač

džínsovina monarchie

Názov: Modrotlač- džínsovina monarchie
Autori: Mgr. Ľudmila Mitrová, Mgr. Martin Bartoš, JUDr. Ing. Slavomír Borovský
Zodpovedný redaktor: PhDr. Jana Kovácsová
Anglický preklad: Mgr. Andrea Lebocká
Jazyková úprava: PhDr. Iveta Klajberová
Ilustrácie: Mgr. Tímea Tóthová
Grafická úprava: Peter Takáč
Fotografie: Peter Takáč, Ladislav Válek
Vydavateľ: Mesto Moldava nad Bodvou, Školská 2, 045 01 Moldava nad Bodvou msu@moldava.sk
Miesto a rok vydania : Moldava nad Bodvou, 2021
Poradie vydania: prvé
ISBN: 978-80-570-3098-0
Nakladateľ: CreAD SK, s.r.o.,
Nepredajné

Brožúra je vydaná s podporou:
Fondu malých projektov z Programu cezhraničnej spolupráce Interreg V-A Slovenská republika- Maďarsko
v rámci projektu Modrotlač- džínsovina monarchie FMP-E/1901/4.1/072
Projekt bol spolufinancovaný z prostriedkov Európskej únie z Európskeho fondu regionálneho rozvoja:

Poďakovanie patrí:

Interreg
Slovenská republika-Maďarsko
Budujeme Partnerstvá

www.skhu.eu, www.viacarpatia-spf.eu

O projekte

Zámerom projektu Modrotlač - džínsovina monarchie, v rámci ktorého vznikla táto brožúra, je tvorba spoločných odborných programov, výmenných programov v oblasti kultúry na pozadí skúmania spoločnej histórie a vzájomného ovplyvňovania sa kultúr. Projektom sa vytvorí kreatívna platforma skupín a jednotlivcov so záujmom o konkrétne remeselné techniky - výrobu modrotlače a tkáčstvo. Jedna z oblastí skúmania projektu - výroba modrotlače bola 28.11.2018 zapísaná do reprezentatívneho Zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO - ako spoločný zápis Slovenska, Maďarska, Česka, Rakúska a Nemecka. Projekt dáva príležitosť ju detailnejšie preskúmať v pohraničí medzi mestami Moldava a Encs v Above. Premyslenou kombináciou nástrojov odborných (výskum a konferencia), prakticko - vzdelávacích (workshop a vandrovka), popularizačných (výstava a medzinárodná súťaž) a kultúrno - kreatívnych (deň tradícii, suveníry a značka) osloví a spája rozličné skupiny obyvateľov v spádovej oblasti . Obaja partneri mestá Moldava a Encs sú geografickým postavením, veľkosťou svojich sídiel a ľudskými zdrojmi lídrami v rozvoji regiónu a majú všetky predpoklady rozšíriť spoluprácu aj v tejto doposiaľ neprebádanej a mimoriadne zaujímavej oblasti a posunúť ju ku zúročeniu výsledkov v ekonomickej oblasti - najmä k zvýšeniu zamestnanosti. Spolu s ďalším partnerom MsKS Moldava tak nadviažu na výsledky predchádzajúcich úspešných projektov a zároveň napĺňajú strategické rozvojové trendy v oblasti kultúry a kreatívnej ekonomiky najmä na úrovni regionálnej a cezhraničnej, ale aj národnej a európskej.

About the project

The aim of the Blue-dye - Denim Monarchy project, within which this brochure was created, is to create joint professional programs, exchange programs in the field of culture to explore our common history and cultural interactions. The project will provide a creative platform for interested groups and individuals interested in specific craft techniques - blueprint production and weaving. One of the areas of the project's investigation - the production of blue-dye was inscribed on 28 November 2018 on the UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity as a joint registration of Slovakia, Hungary, Czech Republic, Austria, and Germany. The project provides an opportunity to explore it in more detail within the cross-border area between Moldava and Encs in Abaúj. A well-thought-out combination of professional (research and conference), practical-educational (workshop and wandering), popularizing (exhibition and international competition), and cultural-creative tools (tradition day, souvenirs, and brand) will address and connect different groups of people in the catchment area. Both partners of the city of Moldava and Encs are leaders in the region by their geographical position, size of their settlements, and human resources and have all the prerequisites required to expand cooperation in this hitherto unexplored and extremely interesting area and move it to interest in economic results - especially in reducing unemployment. Together with other partners of MsKS Moldava, they will build on the results of previously successful projects and at the same time fulfill strategic development trends in the field of culture and creative economy, especially at the regional and cross-border level but also national and European.

Z generácie na generáciu

Tradície každej usadlosti a v nej žijúcich komunít sú predpokladom čerpania nevysychajúceho žriedla životnej energie k zachovávaniu stáročiami overeného spôsobu života ľudí. Z nej vyberáme hodnoty ako sú česť, láska alebo pomoc v každej situácii. Cítime povinnosť tohto úsilia z úcty k našim predkom, z lásky k svojim blízkym a vidíme v nej zmysel dobrotivosti a pomoci všetkým v spoločenstve a v spoločnosti.

Významným odkazom minulosti je pre nás latinské - AKTA NON VERBA - v preklade ČINY A NIE SLOVÁ. Preto v dobrej nádeji, podporenej silným chcením konať spolu s partnerským mestom Encs, uskutočňujeme spoločný cezhraničný projekt MODROTLAČ - džínsovina monarchie. Spoločne chceme preskúmať našu minulosť, spopularizovať vzácne remeslá, ktoré majú v našich končinách tradíciu. V našom meste táto takmer zabudnutá technológia výroby modrotlače mala aj svoju dielňu reprezentovanú rodom mena Fink/ Finkei. V partnerskom meste Encs spoločnou aktivitou tohto projektu uchováme aj ďalšie textilné remeslo - tkáčstvo, ktoré je taktiež už dnes vzácnou regionálnou tradíciou mesta a celého Abova. Toto úsilie je pre nás podstatné aj v línii chápania spoločenstva bez hraníc a hľadania spoločného. S partnermi sme našli spoločnú vôľu konať a hľadať prienik tradičných zvyklostí a je to pre nás všetkých veľmi potešujúce a obohacujúce. Vyslovujem vieru, že nájdeme ešte mnoho spoločného a ukotvíme to v našich mysliach pre spoločné dobro regiónu a jeho obyvateľov.

Slavomír Borovský
primátor mesta Moldava nad Bodvou

História modrotlače

Pôvod modrotlače v Európe siaha až do Ázie. Najstarším dochovaným modrotlačovým predmetom na svete je detská tunika zo 4. storočia, ktorá bola nájdená v kresťanských hroboch Koptov v hornom Egypte. Pôvod z Ázie dokladajú nielen motívy, ktoré sa vyskytujú práve v týchto krajinách, ale i samotná rastlina, ktorá sa používa na farbenie na modro: Indigofera tinctoria - Indigovník farbiarsky. Najstarším modrotlačovým predmetom v Európe je textil v hrobe biskupa Cézara z Arles zo 6. storočia a prisudzujeme mu orientálny pôvod. V Európe sa dovtedy farbilo na modro pomocou rastliny Isatis tinctoria – Boryt farbiarsky, ktorý nevynikal svojimi farbiacimi kvalitami v porovnaní s indigovníkom.

Modrotlač, technika negatívneho farbenia látky na modro rastlinou Indigovník farbiarsky, prišla do Európy zásluhou zámorských obchodných ciest z Indie do Anglicka a Holandska, ale stretávame sa aj so zmienkou o ceste z Malej Ázie cez Turecko.

K výraznému rozšíreniu modrotlače došlo po návšteve Siamskej delegácie (dnešné Thajsko) v 80. rokoch 17. storočia, ktorá priniesla potlačené bavlnené látky nazývané indiennes ako dar francúzskemu kráľovi „Slnko“ - Ľudovítovi XIV. Vznikla vlna dopytu po nových látkach tohto typu, ale keďže sa v Európe pestovaním borytu živilo v južnom Francúzsku a severnom Nemecku mnoho obcí, z dôvodu hospodárskej ochrany domácich pestovateľov sa vyrubovali vysoké clá a tresty za obchodovanie s indiennes. Povolenie dostali iba niektoré spoločnosti vo Francúzsku, medzi ktorými prednostne bola aj Compagnie des Indes, ktorú majoritne vlastnila milenka Ľudovíta XV. známa ako Madam de Pompadour.

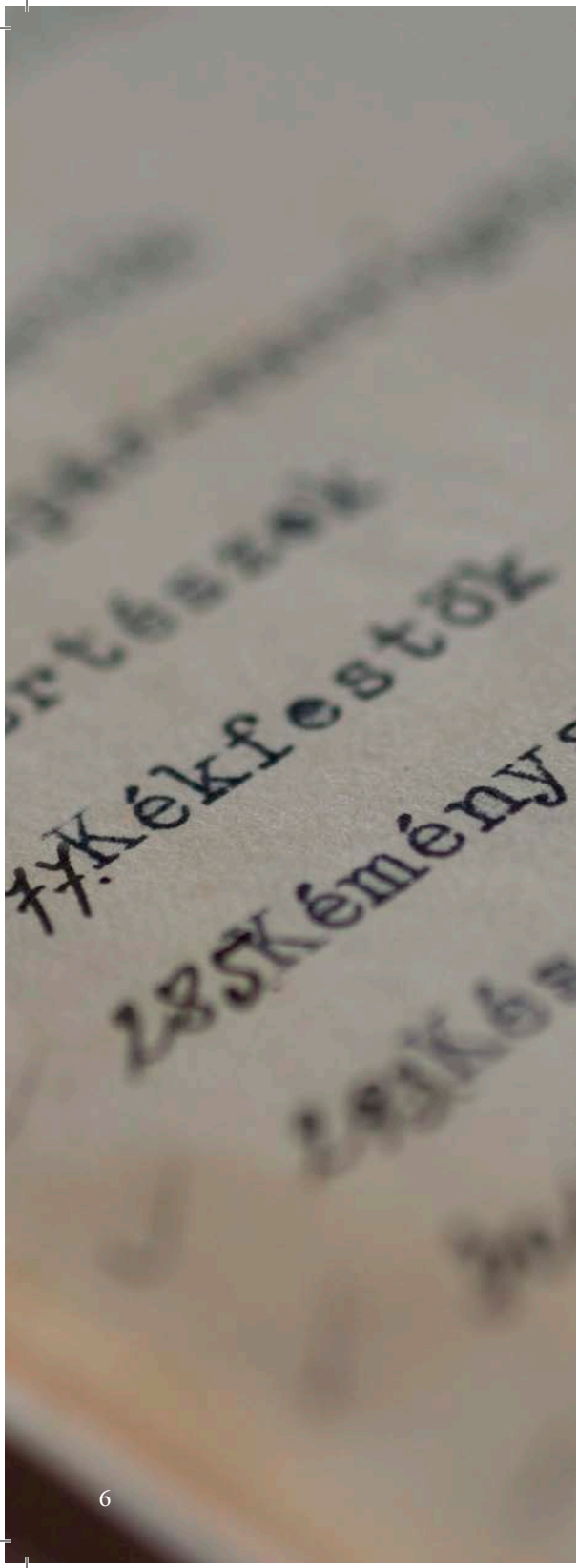

Vďaka zámorským obchodným plavbám do Ázie okrem potlačených bavlnených látok vzrástol záujem aj o čínsky porcelán a iné výrobky, ktorý vyvolal módny trend nazývaný chinoiserie. Dovážaný porcelán bol modro-biely, a preto sa modrotlač zvykla nazývať aj porcelánová tlač.

Holandsko zaraďujeme medzi prvé krajiny v Európe, ktoré začali farbiť novým spôsobom za studena látky na modro. Výrobné tajomstvo sa tajilo a mnohí sa pokúšali tento spôsob farbenia neúspešne napodobniť. Preto sa modrotlač označuje tiež pojmom farbenie na „holandský spôsob“. Ako prvým sa podarilo recept prípravy modrotlače získať bratom Neuhoferovcom a následne došlo k jej rozšíreniu po Európe.

Remeslá sa vykonávali v cechoch. To zaručovalo množstvo, kvalitu výrobkov, možnosť zarobiť a sociálne výhody pre všetkých jej členov. Spočiatku bolo zaradenie modrotlačového remesla nejasné, lebo nevedeli, či ich priradiť k tlačiarom alebo farbiarom. Nakoniec sa priradilo k farbiarskemu cechu. Tam, kde bol počet farbiarov vysoký, sa mohli deliť na krásnofarbiarov - nem. Schönfarber (farbili na svetlejšie a jemnejšie látky) a škaredofarbiarov -

nem. Schlechtfarber (farbili tmavšie a hrubšie látky). Modrotlačiarske cechy vznikali hlavne tam, kde bolo kvalitné plátno na farbenie. Kto chcel vstúpiť do farbiarskeho cechu spočiatku musel mať nemeckú príslušnosť. Najprv bol prijatý za učňa na tri až štyri roky a potom za tovariša, ktorý išiel na trojročnú vandrovku za hranice Uhorska. Nakoniec sa skladala majstrovská skúška vytvorením majsterštuku - majstrovského kusu (nem. Meisterstück).

Prvú zmienku o modrotlači z územia Uhorska dokumentuje Otto Domonkos na území dnešného Maďarska v meste Šoproň a datuje ju do obdobia pred rokom 1692. Najstarší zachovaný modrotlačový predmet v lokalite dnešného Slovenska pochádza z roku 1783 z Kremnice a zobrazuje rokokový pár. Zbierkový predmet je uchovávaný v Stredoslovenskom múzeu v Banskej Bystrici. Najstaršia zmienka o modrotlačovom medzimestskom cechu je dokladovaná z roku 1608 z mesta Levoča a vychádzala z artikúl (cechových pravidiel) mesta Vroclav (hist. Vratislav), ktoré sa nachádza v dnešnom Poľsku. V levočskom cechu bolo zapísaných do roku 1869 až 330 majstrov z 56 miest, (vrátane Spišského Podhradia a Spišských Vlachov). Postupne sa od levočského cechu začali remeselníci z iných miest osamostatňovať a vytvárali vlastné cechy. V roku 1777 tak urobilo aj Spišské Podhradie, z ktorého sa neskôr odčlenil cech zo Spišských Vlachov, v ktorom pôsobila aj modrotlačiarska rodina Finkovcov. Tá je pre históriu modrotlačiarstva zaujímavá tým, že toto remeslo priniesla v 60. rokoch 19. storočia do mestečka Moldavy. Podrobnejším výskumom sa podarilo vybádať záznam z prijatia Imricha Finka do cechu z 9. januára 1826 a záznam krstného listu jeho brata Andreja. Presný dôvod presťahovania syna Andreja Finka, Jána zo Spišských Vlách, nám nie je zrejmý, ale vieme, že častým dôvodom sťahovania modrotlačiarskych remeselníkov bolo hľadanie nových miest s dopytom po ich výrobkoch v súvislosti so silnejúcim konkurenčným textilným priemyslom, ktorý vytláčal ručnú prácu. Po tom ako sa Ján Fink stal majstrom v Moldave nad Bodvou, oženil sa s Julianou Lang, pochádzajúcou z modrotlačiarskej rodiny zo Spišskej Belej. Prepájanie modrotlačiarských rodín pomocou manželských zväzkov nebolo ojedinelé. Ján a Juliana mali spolu podľa záznamov desať detí.

Okrem Moldavy nad Bodvou sa modrotlačiarske remeslo vykonávalo

aj v Košiciach. Nezávislý farbiarsky cech v rámci Abovskej stolice vznikol pravdepodobne odčlenením od prešovského cechu v 19. storočí, hoc v ňom pôsobil neveľký počet modrotlačiarov. Napriek tomu v tejto oblasti pôsobili aj farbiari z levočského cechu, rovnako ako remeselníci z Abova pôsobili v iných lokalitách. Zachovali sa nám artikuly košického cechu z roku 1815 s menami zakladajúcich majstrov Weitzenbreuerovcov a 72 cechovými pravidlami. Farbiarstvu a modrotlači sa venovali tiež významné košické rodiny Haltenbergerovcov a Bradovkovcov. Poznáme aj zmiešané cechy pôsobiace napríklad v obci Abaújszántó, kde sa v roku 1818 spomínajú aj farbiari v dokumentoch na obnovenie privilégií. Ďalšiu zmienku nachádzame v zozname remeselníkov a obchodníkov v Uhorsku a datujeme ju k roku 1885. Zachytáva informácie o pôsobení modrotlačiarov v lokalite Abovsko-turnianskej župy v Košiciach (vdova Bradovková, súrodenci Haltenbergerovci), Szikszó (Jan Egei) a farbiara textílií a odevov v Nižnom Medzeve (manželka Kolomana Imlinga). V zozname z roku 1892 sa už Nižný Medzev nespomína, ale k modrotlačiarom pribudli lokality Abaújszántó (Gejza Schüll) a Moldava (Ján Fink).

Vďaka výskumu o modrotlači v rámci projektu Modrotlač - džínsovina monarchie sa podarilo dohľadať nasledovníka v rodinnej modrotlačovej tradícii Finkeiovcov. Bol ním syn Eugen (Jenő), ktorý sa oženil s Mariskou Knéblovou, dcérou moldavského holičského majstra. Narodilo sa im viacero detí, z ktorých syn Július Finkei, narodený v roku 1903, sa stal posledným modrotlačiarom v Moldave nad Bodvou pôsobiacim do konca druhej svetovej vojny. Z výpovedí najstarších obyvateľov v meste sa dozvedáme, že Moldavu na konci vojny opustil. Jeho ďalší osud ostáva zatiaľ neobjasnený.

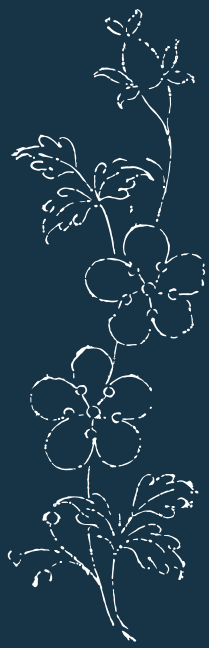

Pre ďalších bádateľov sa vynárajú nové otázky:

Kam pochovali matku Júliusa Finkeia ?
Kam sa podeli formy z modrotlačiarskej dielne na Hviezdoslavovej 22?
Varilo sa v časti mesta nazývanej Tintafőző naozaj lepidlo pre obuvníkov?
Nie je pomenovanie odvodené od modrotlače?
(Preklad: tinta = atrament, főző = variť)

V zbierkach múzea sa zachoval doklad o činnosti Júliusa Finkeia v podobe zoznamu remeselníkov a existencu rodiny dodnes pripomínajú náhrobné kamene na cintoríne. Z pôsobenia modrotlačiarov sa zachovala aj vzorkovnica, ktorá obsahovala potlačené vzory na abc listoch, modrotlačou potlačené látky a odtláčacie formy - štočky.

Rodokmeň rodu Fink zo Spišských

Vysvetlivky:
* narodenie
≈ krst
∞ sobáš
† úmrtie
p. pohreb

Tomáš Fink
∞
Žofia

Juraj (Tomáš) Fink
do Spišských Vlách prišiel zo Stráže pod Ta
≈ 20.3.1703 Toporec
p. 12.2.1758 Spišské Vlachy
1.∞ 31.1.1740 Spišské Vlachy
Katarína Roxer
p. 18.9.1744 Spišské Vlachy
2.∞ 16.11.1744 Spišské Vlachy
Mária Blasy
* cca. 1719 Kežmarok
† 12.7.1785 Spišské Vlachy

1.

Juraj
≈ 14.4.1741 Spišské Vlachy
† 13.3.1782 Spišské Vlachy
∞ 18.11.1776 Spišské Vlachy
Mária Ambrosy
≈ 5.6.1751 Spišské Vlachy
2.∞ 15.4.1787 SV. Ján Krausz
(Ján A. a Katarína)

Mária
≈ 4.7.1778 Spišské Vlachy
† 21.1.1782 Spišské Vlachy

Juraj
≈ 22.1.1781 Spišské Vlachy
∞
Alžbeta Petschius
≈ 16.4.1782 Spišské Vlachy
(Alexander P. a Mária)

2.

Jakub
≈ 25.4.1744 Spišské Vlachy
p. 8.9.1744 Spišské Vlachy

?
p. 10.8.1746 Spišské Vlachy

Katarí
* cca. 17
∞ 24.1.1780 Spi
Juraj Me
≈ 27.3.1754 Spiš
(Michal M. a

Andrej
farbiarsky majster
≈ 18.11.1800 Spišské Vlachy
∞
Rozália Topertzer
∞
Zuzana Stephany

Imrich
farbiarsky majster
≈ 8.11.1802 Spišské Vlachy
∞
Alžbeta Krivácsy

Alexander
≈ 12.12.1805 Spišské Vlachy

Alžbe
≈ 3.11.1808 Spi

Johana
≈ 6.7.1828 Spišské Vlachy
∞
Andrej Spack

Emília Alžbeta
≈ 14.11.1830 Spišské Vlachy
∞
Ján Pavorisz

Ján Karol
≈ 20.12.1835 Spišské Vlachy

Amália Karolína
≈ 15.7.1837 Spišské Vlachy
∞
Samuel Fürst

Johana M
≈ 11.1.1841 Spi

1.

Karolína
≈ 25.5.1828 Spišské Vlachy

Rozália Juliana
≈ 4.2.1830 Spišské Vlachy
∞ 11.10.1866 Košice
Jozef Javorszky
župný hajdúch
* cca. 1814 Detek

Andrej Imrich
≈ 10.12.1831 Spišské Vlachy

Ján
farbiarsky majster
≈ 29.3.1833 Spišské Vlachy
† 29.1.1908 Moldava n. B.
∞ 3.11.1870 Spišská Belá
Juliana Lang
≈ 20.8.1846 Spišská Belá
† 30.9.1915 Moldava n. B.
(Fridrich L., farbiarsky m. a
Katarína Riszdorfer)

Karol
≈ 29.12.1834 Spišské Vlachy

Alexan
≈ 14.2.1836 Spi

Eduard Rudolf
≈ 21.6.1873 Spišské Vlachy

Aurél
≈ 28.3.1876 Spi

Juliana
≈ 21.8.1871 Moldava n. B.
† 7.12.1945 New York
∞
Karol Merkly/Merkle
* 1866

Ján Edmund
farbiarsky majster
* 17.2.1873 Moldava n. B.
† 11.3.1927 Moldava n. B.
∞
Mária Knébl
* 5.3.1884 Moldava n. B.
† cca. 1960
(Martin K. a Anna Bruoth)

Štefan Július
* 20.9.1903 Moldava n. B.

Ladislav Eugen
* 7.10.1906 Moldava n. B.
† 27.7.1929 Moldava n. B.

Andrej Pavol
* 12.7.1909 Moldava n. B.
† 6.5.1925 Moldava n. B.

Katarína
* 27.8.1874 Moldava n. B.
† 1938 Szatmárnémeti
∞
Štefan Lukácsovits
* 6.8.1867 Nagykároly
(Jozef L. a Terézia
Libhauzer)

Ilona
* 17.5.1877 Moldava n. B.
† 6.5.1903

Hermína
* 14.8.1878 Moldava n. B.
† 21.5.1953 Budapest
∞ 15.4.1907 Moldava n. B.
Karol Gustáv Linkesch
poštový vedúci
* 14.8.1878 Smolník
† 24.9.1934 Budapest
(Ján L. a Dorota Schleifer)

Juraj Edr
* 14.4.1880 Mo

ých Vlách a Moldavy nad Bodvou

e pod Tatrami

chy
achy

chy
achy

chy

Katarína
* cca. 1750
780 Spišské Vlachy
Juraj Meltzer
754 Spišská Nová Ves
chal M. a Mária)

Zuzana
* cca. 1753
∞ 17.11.1777 Spišské Vlachy
Andrej Pischel
* cca. 1753 Spišské Vlachy

Mária
≈ 16.1.1756 Spišské Vlachy
∞ 21.11.1780 Spišské Vlachy
Michal Szekler
* cca. 1757 Spišské vlachy

Alžbeta
808 Spišské Vlachy

Samuel
≈ 17.1.1811 Spišské Vlachy

Anna Zuzana
≈ 25.7.1814 Spišské Vlachy

Eduard
mäsiarsky majster
≈ 3.2.1823 Spišské Vlachy
∞
Karolína Weisz
∞
Katarína Teichengräber

ohana Matilda
841 Spišské Vlachy

Juliana
≈ 28.2.1844 Spišské Vlachy

Henrieta
≈ 13.6.1849 Spišské Vlachy

Eduard
≈ 13.6.1849 Spišské Vlachy

Rozália Matilda
≈ 16.6.1852 Spišské Vlachy

Amália
* 6.5.1857 Markušovce

2.

Alexander
836 Spišské Vlachy

Ester
≈ 11.9.1839 Spišské Vlachy
∞
Ján Fürst

Andrej Rudolf
≈ 7.4.1841 Spišské Vlachy
∞
Aurélia Kaiser

Zuzana
≈ 6.2.1846 Spišské Vlachy

Aurélia
876 Spišské Vlachy

Aurélia Karolína
≈ 21.3.1877 Spišské Vlachy

Matilda Zuzana
≈ 2.10.1879 Spišské Vlachy

Amália Zuzana
≈ 16.8.1884 Spišské Vlachy

Július Karol
≈ 26.3.1887 Spišské Vlachy

Emma Júlia
≈ 18.12.1888 Spišské Vlachy

uraj Edmund
1880 Moldava n. B.

Emma
* 16.10.1881 Moldava n. B.
∞ 21.11.1903 Moldava n. B.
Július Forsthoffer
* 5.12.1865 Šúr
(Štefan F. a Terézia Höling)

Anna
* 25.7.1883 Moldava n. B.
∞ 18.4.1906 Moldava n. B.
Eugen Anton Halász
poštový úradník
* 2.5.1876 Košice
(Michal H. a Terézia Ax)

Ida
* 16.6.1885 Moldava n. B.
† 27.7.1978 Győr
∞ 6.8.1904 Moldava n. B.
Štefan Ajkai
do r. 1898 Aszner
rušňovodič
* 13.12.1868 Pápa
† 17.4.1919 Győr
(Rudolf Aszner, mlynár a Terézia Piringer)

Irena
* 2.3.1888 Moldava n. B.

Postup výroby modrotlače

Výber vzoru

Objednávanie potlačených látok prebiehalo väčšinou v samostatnej miestnosti s názvom obchod. V tejto miestnosti sa uskladňovali látky, ktoré si mohol zákazník zakúpiť alebo priniesť vlastné. Následne si vyberal vzor zo vzorkovníc, ktorým chcel, aby sa látky potlačili. Vzorkovnice mohli mať tvar závesov alebo kníh, na ktorých boli uvedené jednotlivé vzory s číslami. Drevené modrotlačové formy s rovnakým vzorom boli označené totožným číslom ako vzory vo vzorkovniciach. Zákazníci nakoniec dostali kovový pliešok s číslom, ktorý sa nazýval ciaška. Pomocou ciašky s rovnakým číslom sa označila aj látka zákazníka.

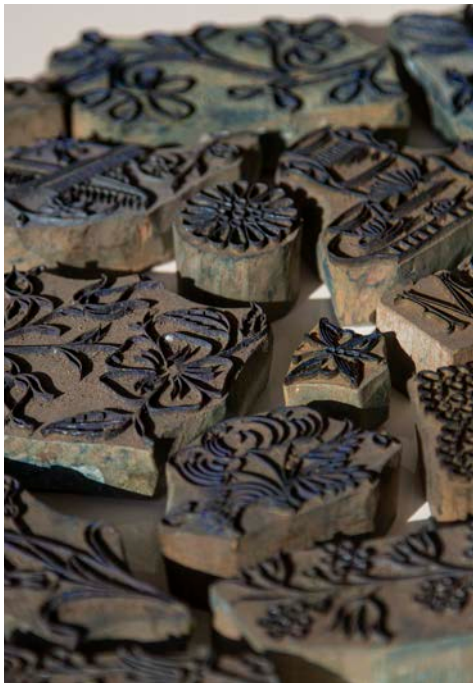

Príprava látky

Látka sa najprv očistila vyváraním alebo praním pomocou rozličných čistiacich prostriedkov, aby sa zbavila nečistôt a mastnoty. Niektorí majstri ju aj škrobili zemiakovým, pšeničným či ryžovým škrobom. Po usušení sa vymangľovala, aby drevené modrotlačové formy priliehali po celej dĺžke rovnako.

Potláčanie

Drevené modrotlačové formy sa ponárali do rezervážnej krycej tekutiny, ktorá sa nazývala pap. Ten bránil prenikaniu farby k látke počas farbenia. Zloženie a pomer látok na prípravu papu boli prísnym tajomstvom majstra. Dnes už vieme, že používali maliarsku hlinku, arabskú gumu, síran olovnatý, octan olovnatý, modrú skalicu, ale tajomstvo množstva si mnoho majstrov nechalo navždy pre seba. Pap sa naberal pomocou drevených modrotlačových foriem z nádoby, ktorá sa nazýva šašia. Mala tvar dreveného štvorcového stolíka, vo vnútri ktorého sa nachádzali do seba zapadajúce nádoby tiež vo tvare štvorca s poduškou. Po nanesení papu na formu sa forma otláčala špecifickou technikou udierania na látku, ktorá bola položená na špeciálne upravenom tlačiarenskom stole. Takýto stôl bol naklonený k majstrovi a bol potiahnutý súknom, vďaka čomu forma dopadala mäkko na látku a lepšie priľnula. Tento úkon sa vykonával v miestnosti s názvom tlačiareň. Po nanesení papu sa látka nechala usušiť.

Druhy tlače

Pozitívna tlač

Výsledkom pozitívnej tlače je tmavý vzor na svetlom podklade. Táto technika je nenáročná na výrobu v porovnaní s negatívnou tlačou, pri ktorej je výsledok svetlý vzor na tmavom podklade. Pozitívnu tlač považujeme za staršiu techniku a mohla sa praktizovať ako putovné remeslo. Na výrobu pozitívnej tlače sa používali olejové farby zmiešané so sadzami a hlinkou. Tento typ látok vyrábali aj manufaktúry v Holíči a v Šaštíne na konci 18. a začiatkom 19. storočia.

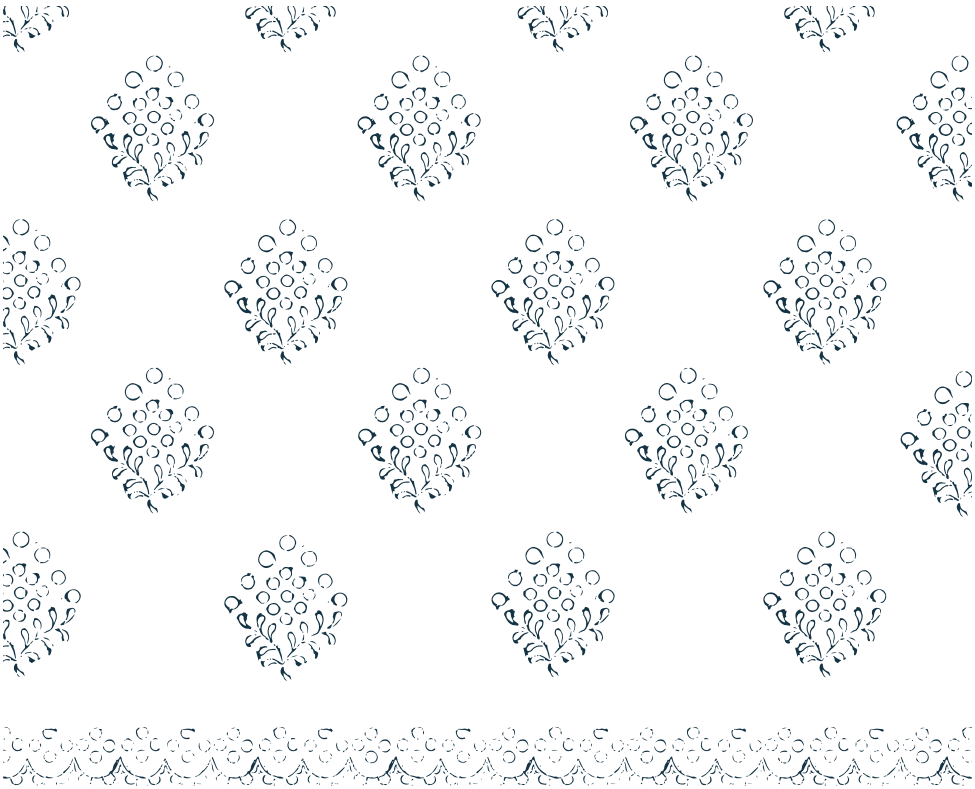

Negatívna tlač

Vyväzovanie - uzlíčková technika

Túto techniku považujeme za jednu z najstarších negatívnych tlačí, ktorá pochádza z Indie a dodnes sa používa aj v Japonsku. Spočíva v uväzovaní drobných predmetov do látky, napríklad drobné kamienky či fazuľky a následne sa zafarbí. Miesta, kde sa nachádzal predmet, ostanú nezafarbené.

Batika

Na látku sa naniesol vosk v požadovanom vzore a látka sa následne farbila za studena. Po zafarbení sa vosk v teplej tekutine rozpustil a vznikol svetlý vzor na tmavom podklade. Vosk sa mohol nanášať pomocou brezových metličiek tzv. metličkový spôsob, ale existuje aj zmienka o farbení pomocou hydiny, ktorá s namočenými nohami behala po plátne a vytvárala nové vzory.

Rezervážna tlač pomocou modrotlačových foriem

Technika spočíva vo vytváraní svetlého vzoru na tmavom podklade pomocou drevených modrotlačových foriem namočených do rezervážnej tekutiny – papu. Po jeho usušení sa látka farbila v indigovom roztoku, ktorý jej dodáva charakteristickú modrú farbu.

Druhy foriem

Najstaršie sú **celodrevené,** mladšie obsahujú **kovové** i **mosadzné** klinčeky a pliešky. Skladali sa z niekoľkých vrstiev dreva, aby sa nezvlnili pri navlhnutí počas namáčania do papu. Po rohoch majú klinčeky tzv. piky, ktoré slúžili pre orientáciu na plátne pre modrotlačiara počas potláčania. Niektoré formy si vyrábali samotní majstri, tie zložitejšie si zvykli objednávať u profesionálnych výrobcov foriem tzv. formštechrov. Na zadnej strane formy sa nachádzali úchytky, ktoré sa nazývali grif. Okrem grifu niektoré formy mali na zadnej strane aj iniciály majstra, ktorými si svoju formu označil.

Celoplošné formy boli zvyčajne štvorcového tvaru. Bordúry a kanty slúžili na potláčanie okrajov, kútové formy na potláčanie rohov. Sú špecifické tým, že sa nedali nahradiť strojovou tlačou.

Passerové formy boli formy, ktoré tvorili pár pre jeden vzor. Pomocou nich sa vytváral tmavomodro-svetlomodro-biely vzor.

Perrotinové platňové formy sa používali do mechanického stroja na otláčanie metrážneho textilu. Stroj bol vynájdený 1834 francúzom Louisom Jérôme Perrotom. Formy sú dlhé a tenké.

Formy - **štočky** nie sú v pravom zmysle modrotlačové formy. Namáčali sa do modrej práškovej farby a otláčali sa na látku. Otlačený vzor sa vyšíval. Častý je vzor rastlinný, ale vyskytuje sa aj monogram alebo špecifický symbol pre daného majiteľa odevu či textilu.

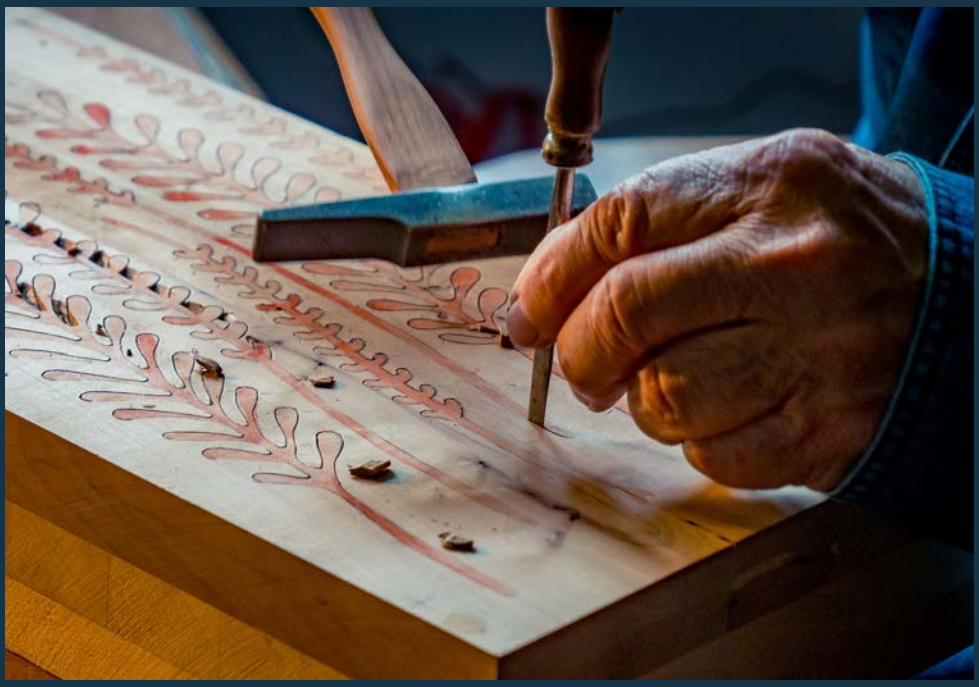

Farbenie

Pôvodne sa farbilo pomocou nadrveného prášku z kusového indiga, ale postupne s vývojom chemického priemyslu sa začali používať umelé farbivá. Indigová farbiaca tekutina sa nazýva kypa a skladala sa aj z ďalších tajných prísad. Zachovali sa aj záznamy, v ktorých sa odporúča detský moč na podporu kvasenia roztoku. Farbiaca tekutina kypa sa nachádzala v „bazéniku“, ktorý sa tiež nazýval kypa. Mohol byť hlboký od 1,5 do 4 metrov. Pôvodne boli drevené, ale v 20. storočí sa vyrábali už prevažne z betónu.

Vysušená látka potlačená papom sa pripevnila na kovové zariadenie s háčikmi, ktoré nazývame ráf. Ten bol pripevnený na konštrukciu kladkou, ktorú nazývame čiga. Pomocou čigy sa ponárala látka do farbiaceho roztoku.

Intenzita modrej farby na látke závisela od počtu ponorov, tzv. cúg. Farbiaca tekutina sa v kype premiešavala, pretože smerom ku dnu bol roztok hustejší. Látka sa do roztoku ponorila na určitý počet minút a následne sa vytiahla na vzduch, kde začal proces oxidácie, ktorý spôsobuje zafarbenie látky na modro. Ponorenie sa opakovalo. Táto činnosť sa vykonávala v miestnosti s názvom farbiareň.

Isatis tinctoria / Boryt farbiarsky

Indigfera tinctoria / Indigovník farbiarsky

Namáčanie, mangľovanie, leštenie

Po zafarbení sa látka namáčala v roztoku s kyselinou sírovou, ktorá odstránila pap z povrchu látky. Na jeho mieste ostal svetlý vzor na tmavom podklade. Látka sa ešte preprala v čistej vode, vysušila a vymangľovala. Mangľovanie slúžilo na dodanie lesku, hladkosti a pevnosti látke. Ak látka napriek tomu nebola dostatočne lesklá podľa požiadaviek zákazníka, ďalším krokom bolo leštenie látky pomocou kremeňa, ktorý bol pripevnený na drevenej tyči upevnenej na strope. Hotová látka označená ciaškou sa odložila do obchodu alebo do miestnosti určenej na uskladňovanie.

Mgr. Ľudmila Mitrová
etnografka Východoslovenského múzea Košice

Použitá literatúra:

1. BARTOŠ, M. 2021:
Výskumná správa, projekt Modrotlač - džínsovina monarchie: Košice

2. BEKEŠOVÁ, E.2014:
Výroba modrotlače z dielne Elemíra Montška v Hranovnici. Poprad: Podtatranské múzeum v Poprade

3. BODNÁROVÁ, M. 2021:
Výskumná správa, projekt Modrotlač - džínsovina monarchie: Miškovec

4. DANGLOVÁ, O. 2014:
Modrotlač na Slovensku/Blueprint In Slovakia.Bratislava: Ústredie ľudovej umeleckej výroby na Slovensku v Bratislave

5. FELBELOVÁ, M. - PAVELČÍKOÁ, M.1995:
Modrotlač na Spiši.Levoča: Modrý Peter

6. JAĎUĎOVÁ, L. - HABÁŇ,P.2014:
FARBENÉ DO MODRA, modrotlač v tradícii a móde.Bratislava: Ústredie ľudovej umeleckej výroby v Bratislave

7. PAVELČÍKOVÁ, M.2017:
Výroba modrotlače v Starej Ľubovni. Ľubovnianske múzeum - Hrad v Starej Ľubovni

8. STADLER, M.1951:
Dějiny textilního tisku. In Věci a lidé, roč. 3, č.5 - 6, s 193-219

9. VYDRA, J. 1951d:
Z dějin modrotisku na Slovensku. In Věci a lidé, roč. 3, č.5 - 6, s 220-237

10. VYDRA, J. 1954e:
Ľudová modrotlač na Slovensku. Bratislava: Tvar

Ako sa modrotlač zo sveta do Moldavy dostala

Brožúra sprevádza návštevníka po pútavej ceste históriou modrotlačového remesla od jeho vzniku, cez používanie v Uhorsku s akcentom na lokalitu Abov a osud rodiny Finkeiovcov, posledných modrotlačiarov pôsobiacich v meste Moldava nad Bodvou. Mnoho informácií o pôsobení tejto rodiny bolo odhalených vďaka výskumnému projektu Modrotlač - džínsovina monarchie, na základe ktorého sa tieto vedomosti zachovajú aj pre ďalšie generácie. Zároveň návštevníkovi približuje unikátny proces farbenia na modro, od vyberania vzoru, prípravy látky, potláčania, farbenia, prania v kyseline, sušenia a finálneho mangľovania. Pre lepšiu orientáciu vo svete farbených látok ponúka jednoduchý prehľad medzi typmi tlače (pozitívna tlač, negatívna tlač, vyväzovanie-uzlíčková technika, batika, tlač pomocou modrotlačových foriem) a typmi foriem podľa zloženia (celodrevené, s klinčekmi a mosadznými prútmi) a podľa funkcie (celoplošné, okrajové, passerové, perrotinové, štočky). Význam a prínos modrotlače má svetový charakter, a preto v roku 2018 bola zapísaná do Reprezentatívneho zoznamu nehmotného kultúrneho dedičstva ľudstva UNESCO, ktorú predložilo Slovensko spolu s Maďarskom, Nemeckom, Rakúskom a Českou republikou.

How blue-dyeing got from the world to Moldava

The brochure accompanies the visitor on an engaging journey regarding the history of the blue-dyeing craft since its inception in the world, its use in Hungary with an emphasis on the Abov locality and the fate of the Finkey family, the last blue-dyers operating in Moldava nad Bodvou. A lot of information about the work of this family has been revealed thanks to the rescue research of the project Blue-dye - The Denim Monarchy, based on which this knowledge will be preserved for future generations. At the same time, it introduces the visitor to the unique process of blue-dyeing from pattern selection, fabric preparation, printing, dyeing, acid washing, drying, and finally mangling. For a better orientation in the world of dyed fabrics, it offers a simple overview between types of printing (positive printing, negative printing, knotting, batik, printing with blue-dyeing forms) and types of forms by composition (all-wood, with nails and brass rods) and by function (full-area, edge, passer, perrotin, blocks). The importance and contribution of blue-dyeing have a global character and thus, it was inscribed in 2018 on the UNESCO Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity, which was submitted by Slovakia together with Hungary, Germany, Austria, and the Czech Republic.